

Het klauwen van de leeuw

De Vlaamse identiteit van de 12de tot de 21ste eeuw

Marc Reynebeau, Van Halewijck, Leuven, 1995, 306 blz.

Marc Reynebeau presenteert in dit boek een historisch overzicht van het nationalistische streven in Vlaanderen. Hierin onderscheidt hij drie niveaus: het Vlaams-nationalisme (een politieke stroming), de Vlaamse beweging (een in hoofdzaak culturele beweging) en het Vlaamse natiebeseft (een Vlaams bewustzijn). Het overzicht vangt aan in de 12de eeuw en eindigt met een prognose voor het Vlaanderen van de 21ste eeuw. Het is een ambitieuze historische schets, die vooral een samenvatting wil zijn van een enorme berg literatuur. De historische schets wordt bovendien voorafgegaan door een theoretisch gedeelte ("De natie bestaat niet"), waarin Reynebeau zich schaaft aan de zijde van figuren zoals Gellner, Hobsbawm en Anderson, in de zin dat hij het geconstrueerde karakter van naties beklemtoont, en de theorie van de 'natuurlijke' of organische naties identificeert als één van de hoekstenen van het nationalisme zelf.

Het is een boek dat ongetwijfeld, maar gewild, heel wat stof zal doen opwaaien. De twee centrale motieven rond dewelke Reynebeau zijn historische overzichten organiseert, zijn immers contingentie en mythologisering. Contingentie houdt in dat fenomenen context-afhankelijk zijn, en doorgaans als gevolgen van of reacties op andere fenomenen worden gezien. Reynebeau beschouwt het ontstaan van een Vlaams natiebeseft en de ontwikkelingen in de Vlaamse beweging en het Vlaams-nationalisme als contingente fenomenen, die dus niets te maken hebben met een 'na-

tuurlijk', 'spontaan' of 'organisch' proces van bewustwording, opstanding en andere metaforen die het Vlaamse volk voorstellen als een onafhankelijk, eeuwig fenomeen. De voornaamste ontwikkelingen in het Vlaamse nationalistische streven zijn het gevolg van reacties op externe omstandigheden, het uitvloeisel van politieke verhoudingen en tegenstellingen die op zich weinig met nationalisme te maken hadden, het tijds kader (bijvoorbeeld de globale verrechtsing van het politieke veld in het interbellum, die de Vlaams-nationalisten meedreef van 'gewoon rechts' naar 'extreem-rechts'), en hier en daar ook de persoonlijke ambitie van bepaalde invloedrijke figuren. Dit motief van contingentie is bijzonder ontlusterend, want het schept een beeld van een warrige, incoherente beweging, zonder een klare ideologie en zonder een duidelijke lijn. De geschiedenis van het politieke bewustzijn in Vlaanderen lijkt vaak op bricolage, en er zijn weinig visionaire figuren of grote ideologische leiders in te bespeuren. De Vlaams-nationalisten sluiten zich nu eens aan bij links-revolutionairen, dan bij radicale katholieken en conservatieven, dit alles onder druk van veel-er toevallige factoren. Daardoor stelt Reynebeau vast "dat elke nationalistische variant in feite nauwelijks meer was dan een travestie van een of ander politiek-maatschappelijk project. Het nationalisme was, apart voor elke variant, een manier om de ideologie te verpakken" (blz. 185). Het is geen groots politiek verhaal.

Mythologisering slaat op de processen van inbeelding en constructie, die nationalistische emblemen, symbolen en motieven doen ontstaan. Ook op dit punt is Reynebeau genadeloos. De Guldensporenslag moet eraan geloven, samen met de 'Vlaamse dageraad

aan de IJzer', de anti-Vlaamse repressie na de tweede wereldoorlog en vele andere voor waar en heilig aangenomen steunpilaren van de Vlaamse natie. De grootsheid van 'culture brokers' zoals Hendrik Conscience wordt op memorabele wijze van een nuchter tegenportret voorzien (blz. 139-140). Conscience was een man die geplaagd werd door minderwaardigheidscomplexen en een hevig streven naar erkenning en zelfbevestiging. Zijn schrijverschap was "getekend door een zucht naar roem, geld en status" en hij schreef zoals vele anderen slechts in het Nederlands omdat hij in die taal de concurrentie van grotere Franstalige auteurs kon ontwijken. Hoewel hij zich in zijn werken te buiten ging aan Vlaamse mythevorming (bijvoorbeeld rond de Guldensporenslag), bediende hij zich elders graag van het Frans, waardoor hij als niet-uitgesproken flamingant aan mooie jobs kon komen. Ten slotte liet hij zijn werk ook censureren ter wille van de lieve vrede en de verkoopcijfers, zodat er van zijn persoonlijke politieke opstelling weinig authentiek overbleef. Reynebeau besluit deze iconoclastische vignette met: "In vele opzichten is het psycho-sociale portret van de Vlaamse beweging hiermee uitgetekend" (blz. 140). Dat het Vlaamse ontwaken een massafenomeen was, wordt door Reynebeau met klem betwist. Het was vrijwel ten allen tijde een beweging die uitging van de kleine burgerij, de lagere clerus, en een enkele upperclasser, en de beweging droeg dan ook de sporen van een kleinburgerlijk waardenpatroon en een kleinburgerlijke politieke positionering (zie bijvoorbeeld blz. 230 e.v.). Ook de stelling die in progressief-nationalistische kringen gekoesterd wordt, dat de Vlaamse beweging in de eerste plaats

een sociale emancipatiebeweging was, wordt door Reynebeau tegengesproken: de Vlaamse beweging is als nationalisme "volkomen afwezig gebleven in alle grote etappes van de sociale strijd, waardoor ze geen enkele verdienste heeft verworven in de sociale noch de politieke ontvoogding van het Vlaamse volk" (blz. 241). Een bitter verdict, dat zeker door mensen als Bert Anciaux en Maurits Coppieters met grote tegenzin zal aanhoord worden.

Is de historische terugblik ontluisterend, dan is de vooruitblik op de 21ste eeuw evenmin met optimisme dooraderd. Reynebeau neutraliseert het identiteitsdiscours van Van den Brande en de zijnen als "een zoveelste oefening in public relations van een nieuw gezagsapparaat dat zich met enige krampachtigheid wil laten gelden, zelfs al gebeurt dat met de beste bedoelingen" (blz. 256). Het nieuwe nationalisme komt niet van Van den Brande, maar van het Vlaams Blok, en het heeft secessionistische en racistische trekken (blz. 272). De beschrijving van het nieuwe nationalisme als iets wat zich ent op sociale frustratie en daardoor komt tot een vorm van 'heterofobie' is echter een zwakke passage, en de vernauwing van *nieuw nationalisme tot Vlaams Blok*-achtigen is wellicht betwistbaar. Hoe soft het nationalisme van Van den Brande ook is, het is er één, en het verleent een conceptueel en retorisch substraat aan radicaler bewegingen. In die zin is het niet onwaarschijnlijk dat we nu een analoge ontwikkeling meemaken als diegene die Reynebeau tijdens het interbellum ontwaart: het centrum schuift op in nationalistische zin en rechts wordt er enkel rechtser door. Maar om het met een beeldspraak van Michael Billig te zeggen: "nationalisme is niet enkel de

vlag die men furieus heen en weer zwaait; het is ook de vlag die onopgemerkt aan een openbaar gebouw hangt". Hier knijpt Reynebeau een welwillend oogje dicht en kent hij Van den Brande een soort onschuld toe die deze laatste wellicht niet helemaal verdient. Een machtsinstrument dat jaarlijks enkele honderden miljarden kan begroten en beheren verdient meer wantrouwen.

Het eigen standpunt dat Reynebeau aan het einde van het boek formuleert is zeer behartenswaardig. Reynebeau pleit voor een soort constitutioneel patriottisme met een radicaal-democratische inslag, wars van mythen en gebaseerd op gerechtigheid voor iedereen. Immers, "gerechtigheid bindt beter dan cultuur" (blz. 283). Zijn slotzin luidt, tongue in cheek: "Leve de republiek".

Reynebeau bespaart de geïnteresseerde lezer heel wat leeswerk. Zijn boek presenteert een mooie synthese van een berg vaak technische en ontoegankelijke detailstudies en theoretische werken. Een merkwaardige bibliografische leemte is echter het standaardwerk van Liah Greenfeld. Miroslav Hroch is evenmin te bespeuren in de bibliografie. Ook lijdt Reynebeaus uiteenzetting over taal hier en daar aan een gebrek aan recente sociolinguïstische literatuur over taal, ideologie en identiteit. Daardoor komt hij tot vage en houtadische uitspraken als: "Grote talen gaan zowat twintig eeuwen mee (...)" (blz. 249) of "Talen en culturen gaan pas teloor wanneer ze in onbruik geraken, en dat gebeurt wanneer ze hun efficiëntie verliezen en bijgevolg dysfunctioneel worden" (blz. 269-270). Een sociolinguïst antwoordt hierop dat talen uit zichzelf weinig agentieve rollen vervullen (en dus 'intrinsiek' nooit een cultureel potentieel, een waarde of een kracht hebben), maar dat hun

ontstaan, groei, bloei en verval doorgaans gedetermineerd worden door sociale en politieke ontwikkelingen (zoals Reynebeau overigens op andere plaatsen in het boek zelf aantoot). Spreken over de ontwikkeling van taal en cultuur zonder te spreken over macht houdt zelden steek. Een gepersonaliseerde, agentieve visie op taal is net zozeer een ingrediënt van nationalistische constructie als het beeld van een natuurlijke, organische natie.

Het valt te verwachten dat sommige van Reynebeaus standpunten op een spervuur van kritiek en verontwaardigde reacties onthaald zullen worden. Het boek is dan ook één van de krachtigste 'revisionistische' (het woord is van Reynebeau zelf) teksten inzake Vlaams-nationalisme die ooit verschenen zijn. Het herzielt de Vlaamse mythische geschiedenis (vandaar het 'revisionisme'), het neemt niets a priori voor waar, en het formuleert dit alles dan nog in een snedige, krachtige taal die er geen doekjes om windt. Het boek heeft zeker het potentieel om nieuwe paaltjes uit te zetten voor een debat over Vlaamse natievorming, en het verdient een groot lezerspubliek. Het verdient echter ook een rustige, bezadigde en nuchtere lezing en een eerlijke evaluatie van zijn merites. En precies daar valt het nog te bezien of Reynebeau dit voorrecht zal krijgen. Wanneer men bedenkt welke ontvangst de meest recente werken van Lode Wils te beurt vielen, dan valt te vrezen dat ook dit boeiende boek het voorwerp zal worden, ofwel van een verhitte controverse, ofwel van een oorverdovend stilzwijgen. In dat perspectief heeft Reynebeaus boek één groot nadeel: het lijdt aan een mate van generische onduidelijkheid. Het is een narratieve geschiedenis, onderbouwd met een ruime hoeveelheid

wetenschappelijke bronnen, maar niet orthodox-wetenschappelijk. Het is een werk met polemische trekken, geschreven in een onmiskenbaar 'sweeping' taalgebruik dat de onderzoeksjournalist verradt, maar het heeft toch historiografische wetenschappelijke ambities. Het houdt zowat het midden tussen strikte wetenschappelijkheid en vlotte journalistiek. Wie zijn pappenheimers kent, weet dat dit voldoende kan zijn om het werk links te laten liggen, voor de enen omdat het 'toch niet wetenschappelijk' is, voor de anderen omdat het 'te wetenschappelijk' is. Het

eerste soort reactie viel te beurt aan Wils' *Van Clovis tot Happart*, omdat het bronnenapparaat niet in orde was. De wetenschappelijke arm van de Vlaamse beweging greep dit aan om het werk te discrediteren als 'een pamflet'. Het tweede type reactie beperkt zich tot een heftige detailkritiek of een terminologische controverse. Die reactie viel bijvoorbeeld te beurt aan *De greep naar de macht* van Bruno De Wever. In beide gevallen wordt het werk gediskwalificeerd als waardevolle bijdrage tot het nationalismedebat. Het intellectuele en publieke debat

over de Vlaamse beweging is een vreemd debat, dat zelden nuchter en onthecht gevoerd wordt. Reynebeau beseft dat ongetwijfeld. Het zal voor hem, net als voor een aantal andere niet-nationalistische auteurs over nationalisme in dit land, wachten zijn op de ontwikkeling van een ernstige onderzoekstraditie over nationalisme. Tot dan zal er, vrees ik, over zijn boek enkel gedebatteerd worden in zwart-wit-termen, en dat doet onrecht aan de waarde van zijn werk.

Jan Blommaert